

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası

İzmir’de düzenlenen **İktisat Kongresi**nde Türkiye’nin iktisadi hedeflerinden biri de yerli girişimci sermayedar sınıfını oluşturmak, bu sınıfa rekabet edebilir seviyeye gelene kadar devlet adına gerekli desteği vermek ve yatırımlarda yabancı sermayeye olan ihtiyacı azaltmak olmuştur. **Mustafa Kemal ATATÜRK**’ün “*Bu geniş memleketi bayındır bir hale çevirmek gerekir. Bu halk, zengin olmak zorundadır. Memleket bayındır olmazsa, bu halk zengin olmazsa, size hâlâ yaşamak imkânından söz ederlerse inanmayınız!*” sözü Cumhuriyet’in yerli ve milli girişimci sınıfını güçlendirmek, geliştirmek, yabancı üretici ve tüccar sınıfıyla rekabet edebilir hale getirme amacının en net örneğidir. Çünkü Osmanlı’dan bu yana üretici tüccar sınıf gayrimüslimlerden oluşmuş, Müslümanlar ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayalı alanlarda üretici olmuş, madenlerin işletilmesi ve madencilikğin geliştirilmesi yabancı uzmanların ve Gayrimüslimlerin elinde kalmıştır. Çeltik, dokuma, iplik, un gibi tarımsal üretim malları üzerinden fabrikalaşmada ivme kazanılmışsa da bu yatırım çeşitliliği madenler bağlamında istenilen düzeye dönüşmemiş, Devlet, yatırımı teşvik ve geliştirme açısından finans ve işletme konusunda özel teşebbüs adına işletme uygulamasını yürürlüğe koymuştur. Ancak para ve kredi ihtiyaçlarını karşılayacak bir bankacılık sisteminin olmaması kalkınma modelinde en önemli sorun olmuştur. **Mahmut Esat Bozkurt**’un kredi meselesi ve yabancı sermayenin Türk ekonomisini ve geliştirilmeye çalışılan milli sermayedar ve girişimci sınıfı da olumsuz etkileyeceğini vurgulamasıyla İktisat Kongresinde bankacılık üzerine düzenleme yapılması kararı alınmıştır. Kongrede hızlı sanayileşme ve kalkınma amaçlanmış ise de devletin imkânlarının kısıtlılığı, küçük imalathanelerin şirketleşme konusundaki isteksizlikleri veya başarısızlıkları, pazar ve hammadde kaynaklarına erişmede yaşanan sıkıntılar başarıya ulaşmada önemli olumsuz etkenlerden olmuştur.

1927 yılında çıkarılan **Teşvik-i Sanayi Kanunu** 15 yıl süre içerisinde uygulanmak üzere kabul edilmiş, sanayi sektöründe özel teşebbüsün gelişebilmesi bağlamında kurulacak şirketlere verilecek imtiyazlar arttırılmıştır. Bu şirketlere gümrük indiriminden nakliye kolaylıklarına, inşaa ve makineleşme sürecinde yurt dışından gerekli araçların temininden üretilen ürünün devlet tarafından satın alınma garantisine kadar geniş bir sahada destekleyici imtiyazlar verilmiştir. Bu destek politikasında Prusya’nın sanayileşme süreci takip edilmeye çalışılmış bu bağlamda kalkınma sürecinde yerli ve milli bankaların kurulması planlanmış, sanayinin gelişmesinde finans sorunu da Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası tarafından çözülmeye çalışılmıştır. Ticaret Vekâleti on milyon lira sermaye ile Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’nın kurulması için girişimde bulunmuş ve 31 Mart 1925 tarihinde konu mecliste gündeme getirilmiştir. Bütçedeki bir buçuk milyon liralık sanayi teşvikinin tümü, Ergani madenindeki hükümetin bir milyon liralık hissesi ve hükümetin elindeki bütün fabrikalar Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’na devredilmiş ve bankaya tahvilat çıkarabilme yetkisi de verilmiştir. Mecliste yürütülen bu görüşmelerden sonra 19 Nisan 1925 tarihinde 633 sayılı kanun ile Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu banka sanayi teşvik planlamaları sonrası kalkınma odaklı bir devlet bankası yapısına sahip olduğu gibi aynı zamanda planlanan kalkınma hedefi doğrultusunda iktisadi teşekkülleriyle işletmecilik de yapacak olan bir banka kimliğine de sahip olmuştur. Bu sebeple banka işletmecilik yaparken aynı zamanda sanayi ve madencilik sektöründeki girişimcilerin kredi ihtiyaçlarını da karşılamayı planlamıştır. Anadolu’da kurulan

maden ve tarıma dayalı sektörlerdeki sanayi işletmelerinin ihtiyaç duyduğu malzeme, makine ve finans gibi ihtiyaçlarını karşılamak ve bu sektörlerdeki girişimcileri desteklemek için kurulan sivil toplum kuruluşlarına da destek vermekle yükümlü kılınmıştır. Örneğin tiftik ve sof üretiminde modernleşme ve fabrikalaşmayı desteklemek amacıyla kurulan Türkiye Tiftik Cemiyeti’nin yardım aldığı kuruluşlardan birisi de Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’dır.

Özel kanun ile kuruluşu kabul edilen Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası genel müdür yardımcılığına Ticaret Vekâleti

Sanayi ve Mesâi Genel Müdürü Hayreddin Bey'in ve meclis idare üyeliklerine İstanbul Ticaret Odası İstihbarat Kısmi Müdürü Ali Sami Bey, Maliye müfettişleri İhsan Bey ve Ticaret Vekâleti Maadin Genel Müdürü Abdullah Hüsrev Bey, İzmir Harbiye Reisi Muavini Selahaddin Nevzat Bey ve İzmirli Emin Beylerin atanması Ticaret Vekâletinin teklifiyle İcra vekilleri tarafından 29 Nisan tarihli kararname ile onaylanmıştır. 1928 yılında genel müdür yardımcılığına da Sanayi ve Maadin Bankası Ankara Şube Müdürü Asım Bey atanmıştır.

Banka kurulduktan sonra Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası, Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası ile Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikalarının işletmesini devralmıştır. Bu bağlamda yurt dışında tanınmış olan Hereke halılarının üretildiği fabrikanın makinelerinin modernizasyonu, yeni tekniklerin uygulanması için yabancı uzman getirilmesi ve sermaye artışı gibi konularda bankanın bir dizi uygulamalara gittiği görülmüştür. Sanayi ve Maadin Bankası sektörde iki şekilde faaliyet göstermiştir. İlki, Ticaret Bakanlığı üzerinden alınan ve yukarıda belirtilen fabrikaların yönetimini yapmak ikincisi de hisse devralmak veya sermaye koyarak şirketlere ortak olmak şeklinde olmuştur. Bu şirketler;

Kayseri Bünyan Halı İpliği Fabrikası Türk Anonim Şirketi Isparta İplik Fabrikası Türk Anonim Şirketi

Maraş Çeltik Fabrikası Türk Anonim Şirketi Tosya Çeltik Fabrikası Türk Anonim Şirketi Uşak Terakii Ziraat Türk Anonim Şirketi Yalvaç Ticaret ve Sanayi Türk Anonim Şirketi Kütahya Çini İşleri Türk Anonim Şirketi

İstanbul Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi İzmir Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi Trabzon Limanı İnhisarı Türk Anonim Şirketi Aksaray Azmi Milli Şirketi

Ankara Milli Mensucat Anonim Şirketi

Malatya Teşebbüsat-ı Sinaiye Türk Anonim Şirketi Eskişehir Lületaş Şirketi

Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi

Kilimli Kömür Madenleri Türk Anonim Şirketi'dir.

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kuruluş gayesi çerçevesinde her ne kadar kısa sürede öz sermaye birikiminde gelişme göstermişse de özellikle Ticaret Bakanlığından devraldığı kuruluşların modernizasyonu, makine ve gereçlerinin tedariki ve yabancı uzman istihdamına yapılan harcamalar elde ettiği gelirin önemli bir kısmına karşılık gelmiştir. Hisse ortaklığı ve kredi ile destek olduğu kuruluşlar ise bir süre sonra modernizasyona ayrılan aşırı bütçe, üretim ve pazarda yaşadıkları sorunlar sonucunda mali durumlarını geliştiremedikleri için Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'na devredilmiştir. İşletilen ve katılım sağlanan işletmelerin mali durumlarının banka üzerindeki mali yükünü arttırmamasından dolayı, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası bu işletmeler dışında sektörde yeni bir girişimciye destek olamamıştır.

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, Ticaret Bakanlığından devraldığı ve sermaye katılımı ile işletmesine ortak olduğu kuruluşların beklenen oranda üretim pazar dengesini kuramaması, girdiler ile işletmelerin modernizasyonu ve diğer giderleri arasındaki farkın açılmasından dolayı elinde bulunan işletmeleri azaltmak veya tasfiye etmek yönünde bir sona doğru gitmiştir. Her ne kadar banka yeni işletmelere kaynak olmak konusunda istenilen performansı gösteremese de özellikle devletten devralınan Hereke gibi işletmeler ile diğer işletmelerde yaptığı makineleşme, uzman istihdamı ve geliştirmeler ile bu işletmelerin değerini arttırdığı görülmüştür. Bu bağlamda devletin elinde olan işletmelerin yönetilmesi amacıyla 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın lağvedilmesine karar verilmiştir.

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın işletmecilikte edindiği tecrübe devlet elindeki fabrikaları ilerleyen yıllarda ülkenin önemli gücü haline getirmiştir. Atatürk'ün 1937 yılında **Nazilli Kumaş Fabrikası**'nı ziyareti sırasında işleyen makineleri incelerken söylediği "*işte halka canlılık veren gerçek musiki!*" sözü Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın her şeye rağmen katkılarının net ifadesi olmuştur. Devlet, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası ile özel teşebbüs adına devlet işletmeciliğinde kazandığı bu tecrübeyi, kapatılan bankanın işletmelerini **Sümerbank** ve Devlet Ofisi üzerinden işleterek sürdürmüştür.

İbrahim ERDAL

KAYNAKÇA

APAK, Kemalettin, AYDINELLİ, Cevdet, AKIN, Mehmet, **Türkiye'de Devlet Sanayi Maadin İşletmeleri**, Selüloz Basımevi, İzmit 1952.

BCA: 30.18.1.1./013.24.19.

BCA: 30.18.1.1./13.18.10.

BCA: 30.18.1.1./14.33.13.

BCA: 30.18.1.1./27.78.9.

BCA: 30.18.1.2./4.34.16.

ERDAL, İbrahim, **Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, Cumhuriyetin Milli Burjuva Oluşturma Girişimi**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2021

ERDAL, İbrahim, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yabancı İşçi ve Uzman İstihdamı Politikası; Hereke Kumaş Fabrikası Örneği", **Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 39, S 67, Mart 2020.

ERDAL, İbrahim, "Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Kalkınma bağlamında kurulan Bir Sivil Toplum Kuruluşu: Türkiye Tiftik Cemiyeti ve Faaliyetleri", **History Studies**, C 12, S 4 Ağustos 2020.

HATİPOĞLU, Zeyat, **Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişimi**, Yalçın Ofset Matbaası, İstanbul 1974.

TBMM Zabıt Ceridesi Devre:2, Cilt:25, İçtima: III, 26 Mayıs 1926.

TBMM Zabıt Ceridesi Devre:4, Cilt:9, İçtima: I, 7 Ağustos 1932.

23/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-sanayi-ve-maadin-bankasi/?pdf=3293> adresinden erişilmiştir